

Економічний індекс верховенства права

квітень 2024

EasyBusiness – це неприбутковий аналітичний центр, місією якого є покращення свободи ведення бізнесу

Заснований у 2014 році у Києві, невдовзі після Революції Гідності, EasyBusiness є аналітичним центром з питань економічної політики, який був заснованим радниками Міністра економіки України з питань дерегуляції та спрямований на покращення свободи ведення бізнесу.

За 10 років ми реалізували понад 50 проектів та ініціатив, а також налагодили співпрацю з більш ніж 20 партнерами з розвитку, серед яких USAID, Група Світового банку, Європейська Комісія, Посольства Нідерландів та Норвегії в Україні, ПРООН, Німецький фонд Маршалла, GIZ, Atlas Network та інші.

- **Місія EasyBusiness** полягає у покращенні бізнес-клімату в Україні шляхом проведення високоякісних економічних досліджень та надання незалежних стратегічних рекомендацій, заснованих на принципах вільних ринків з конкурентоспроможними підприємствами.
- У 2022 році EasyBusiness сприяв отриманню Україною статусу кандидата на вступ до ЄС. У 2021 році ми допомагали впроваджувати **принципи управління, орієнтованого на результат, у діяльність уряду України**. У 2020 році наші експерти допомогли розробити **Національну економічну стратегію 2030**. У 2019 році наш аналітичний центр отримав нагороду Europe Liberty Award за **адвокацію земельної реформи в Україні**.
- EasyBusiness також є частиною найбільшої та найвідомішої коаліції організацій громадянського суспільства в Україні – **Реанімаційного пакету реформ**. Крім того, EasyBusiness є партнерською організацією Міжнародного фонду «Відродження» та USAID ICAP.

ЕТАПИ ДІЯЛЬНОСТІ

EasyBusiness зосереджує свою діяльність на **сприянні економічному зростанню та вступу України до ЄС**

КЛЮЧОВІ СФЕРИ ДІЯЛЬНОСТІ EASYBUSINESS

Європейська інтеграція має стати основою післявоєнного відновлення, і **EasyBusiness прагне підтримати Уряд України у відстоюванні членства України та створенні надійної бази знань щодо процесу вступу до ЄС**. У цьому напрямку ми робимо внесок у 1) наближення законодавства, 2) економічну інтеграцію та 3) розбудову інституційної спроможності. Ми вивчаємо економічні наслідки, пропонуємо ідеї щодо політик, проводимо порівняльний аналіз та підвищуємо обізнаність про процес інтеграції в ЄС, щоб зробити його ефективнішим.

EasyBusiness прагне допомогти Уряду **приймати політичні рішення, засновані на фактах, які сприятимуть довгостроковому економічному зростанню країни**. Ми докладаємо зусиль у трьох напрямках: (1) **розвиток вільного ринку** шляхом підтримки процесу дерегуляції та покращення верховенства права, (2) **розвиток приватного сектору** шляхом забезпечення доступу до ринків, фінансування та знань для МСП та (3) **підтримка людського капіталу** шляхом залучення талантів на ринок праці, економічної інтеграції вразливих груп, заохочення повернення вимушених мігрантів.

Ми підтримуємо регіони та громади на місцевому рівні для сприяння швидшому економічному розвитку, і будемо робити внесок у розвиток підходу до регіонального розвитку на національному рівні. **EasyBusiness допомагає українським громадам у вирішенні ключових викликів та зміцненні їх спроможності** шляхом проведення стратегічних сесій, семінарів та інших ініціатив, які також спрямовані на створення основи для налагодження співробітництва між громадами.

easyBUSINESS.ua

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

Як дотримання верховенства права впливає на ведення бізнесу?

Міжнародні організації визначають верховенство права як **головний принцип функціонування правової держави**

ПІДХОДИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

КЛЮЧОВІ ЕЛЕМЕНТИ

Дослідницький підхід імплементує основні елементи підходу міжнародних організацій

ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Верховенство права – це фундаментальна цінність, яка охоплює **рівне** застосування та **підзвітність** усіх перед законом, **справедливе** та **неупереджене** застосування законів, гарантування справедливості й захисту прав, **передбачуване законів** та **незалежну судову систему**

Рівень розвитку верховенства права має **прямий вплив** на **стале економічне зростання**

Прямий вплив на бізнес-діяльність

ПРАВО ВЛАСНОСТІ

- стимулювання фізичних та юридичних осіб до здійснення **інвестицій**
- зростання **ВВП**

- покращення **продуктивності** та розвиток **людського капіталу**

ВИКОНАННЯ ДОГОВОРІВ

- гарантування справедливості і чесності на ринку та сприяння розвитку **торговельних відносин**

- забезпечення здійснення фінансових операцій та розвиток **фінансового ринку**

Опосередкований вплив

СУДОВА СИСТЕМА

АНТИКОРУПЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ІНСТИТУЦІЙНА СИСТЕМА

Фактори верховенства права, що мають **прямий і довгостроковий вплив на економічне зростання** та є одними з ключових показників **стабільного розвитку національної економіки**

Рівень розвитку верховенства права має опосередкований вплив на стале економічне зростання

Прямий вплив

ПРАВО ВЛАСНОСТІ

ВИКОНАННЯ ДОГОВОРІВ

Фактори верховенства права, що мають **опосередкований вплив** на економічне зростання або **формують інституційну рамку**

Опосередкований вплив на бізнес-діяльність

СУДОВА СИСТЕМА

- гарантування **справедливих рішень у незалежних і неупереджених судах**
- забезпечення рівного й повного **доступу до суду**

- позитивний вплив на **економічне зростання**
- приваблення **інвестицій**, у т.ч. з-за кордону
- зменшення витрат на ведення бізнесу

АНТИКОРУПЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

- **протидія зловживанню владою** та свавільності в прийнятті рішень
- усунення перешкод для **реалізації реформ** і покращення довіри до влади

- зняття бар'єрів для притоку **інвестицій**
- зменшення витрат на ведення бізнесу та реалізацію проектів

ІНСТИТУЦІЙНА СИСТЕМА

- встановлення **демократичного режиму**
- ефективна система **стримувань і противаг**
- конструктивна роль **неформальних інституцій**

- **стале й довготривале економічне зростання**
- сприяння притоку **іноземних інвестицій**
- активізація **торговельних відносин**

Оцінка верховенства права проводиться за п'ятьма компонентами, кожен із яких має визначені критерії

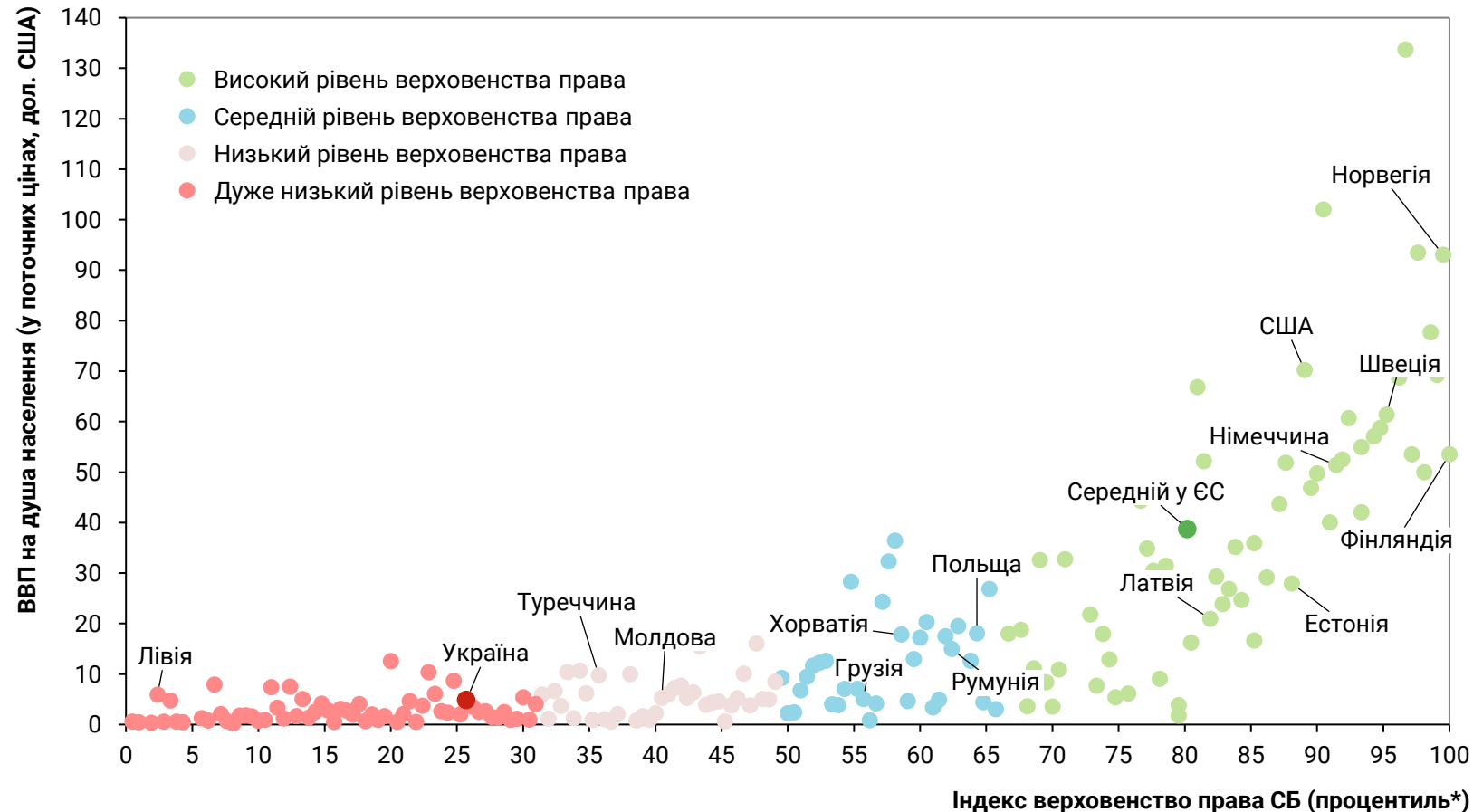
Аналіз міжнародного досвіду

Розвиток економіки та верховенства права в нових державах-членах ЄС

Високорозвинуті демократичні економіки показують високий рівень верховенства права

КОРЕЛЯЦІЯ МІЖ РІВНЕМ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ВЕРХОВЕНСТВОМ ПРАВА

КОМЕНТАРІ

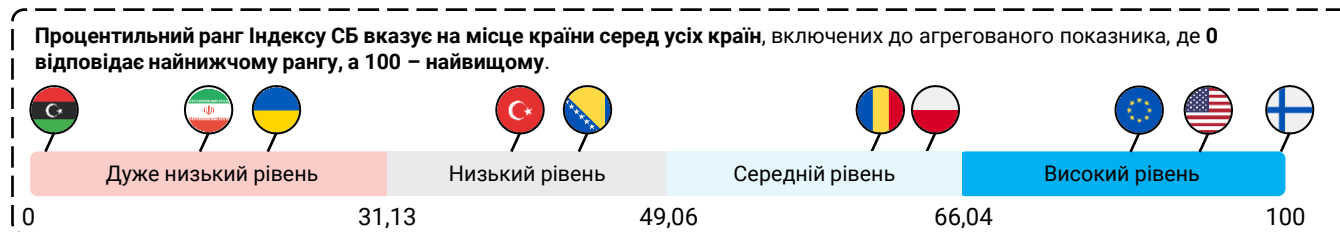
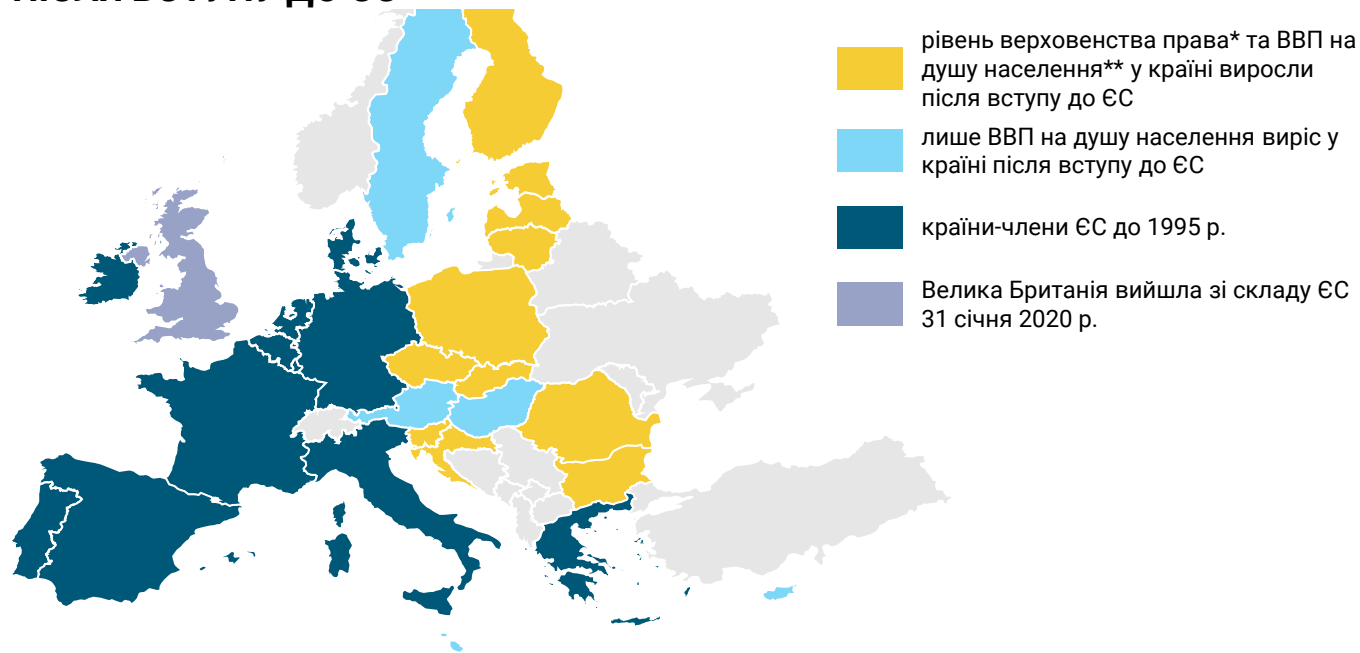
- Світовий банк (СБ) розраховує **Загальносвітові показники управління**, які є сукупними та індивідуальними показниками управління для шести вимірів управління.
- Параметр верховенства права є комплексним показником**, що фіксує уявлення про те, наскільки актори довіряють суспільним правилам та дотримуються їх, зокрема щодо якості виконання договорів, права власності, поліції та судів, а також імовірності злочинів і насильства.
- Країни з більш високими значеннями показника верховенства права** також показують **кращий рівень економічного розвитку** (відповідно до ВВП на душу населення).
- Станом на 2021 р. **Україна належить до країн із дуже низьким рівнем верховенства права**, значно відстаючи як від країн-сусідів, так і від середньоевропейського показника.

* Процентильний ранг Індексу СБ вказує на місце країни серед усіх країн, включених до агрегованого показника

Більшість країн демонструють покращення в сферах економіки та верховенства права після вступу до ЄС

ДИНАМІКА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА РІВНЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПІСЛЯ ВСТУПУ ДО ЄС

* Верховенство права вимірюється показником Індексу верховенства права Світового банку в процентилях

** ВВП на душу населення у постійних цінах 2015 року за даними Світового Банку

AUT	↑ +11,2 тис. дол. США ↓ -0,37 процентиля	POL	↑ +7,6 тис. дол. США ↑ +3,84 процентиля
FIN	↑ +16,3 тис. дол. США ↑ +1,01 процентиля	SVK	↑ +7,8 тис. дол. США ↑ +10,58 процентиля
SWE	↑ +20,1 тис. дол. США ↓ -2,27 процентиля	SVN	↑ +6,2 тис. дол. США ↑ +3,36 процентиля
EST	↑ +8,4 тис. дол. США ↑ +12,98 процентиля	CYP	↑ +4,7 тис. дол. США ↓ -6,25 процентиля
LVA	↑ +7,1 тис. дол. США ↑ +15,86 процентиля	MLT	↑ +11,5 тис. дол. США ↓ -11,54 процентиля
LTU	↑ +9,3 тис. дол. США ↑ +16,34 процентиля	ROU	↑ +4,1 тис. дол. США ↑ +12,27 процентиля
CZE	↑ +6,0 тис. дол. США ↑ +13,94 процентиля	BGR	↑ +2,6 тис. дол. США ↑ +1,51 процентиля
HUN	↑ +4,7 тис. дол. США ↓ -5,29 процентиля	HRV	↑ +3,8 тис. дол. США ↑ +1,89 процентиля

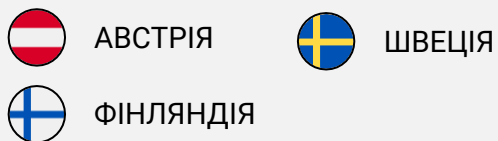
Зростання ВВП на душу населення з року вступу до ЄС до 2021 р.

Зміна показників верховенства права СБ з року вступу до ЄС до 2021 р.

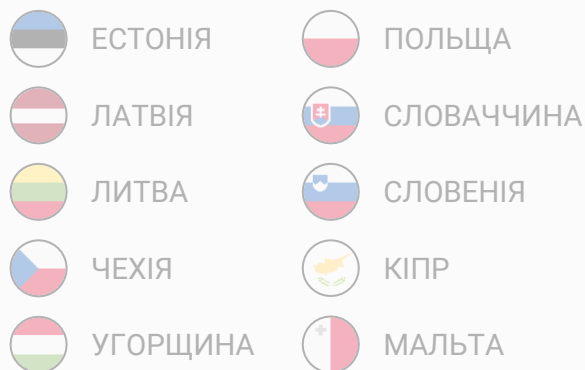

У 1995 р. ЄС посилювався завдяки вступу країн із **високим рівнем верховенства права та економічного зростання**

РОЗШИРЕННЯ ЄС 1995 РОКУ

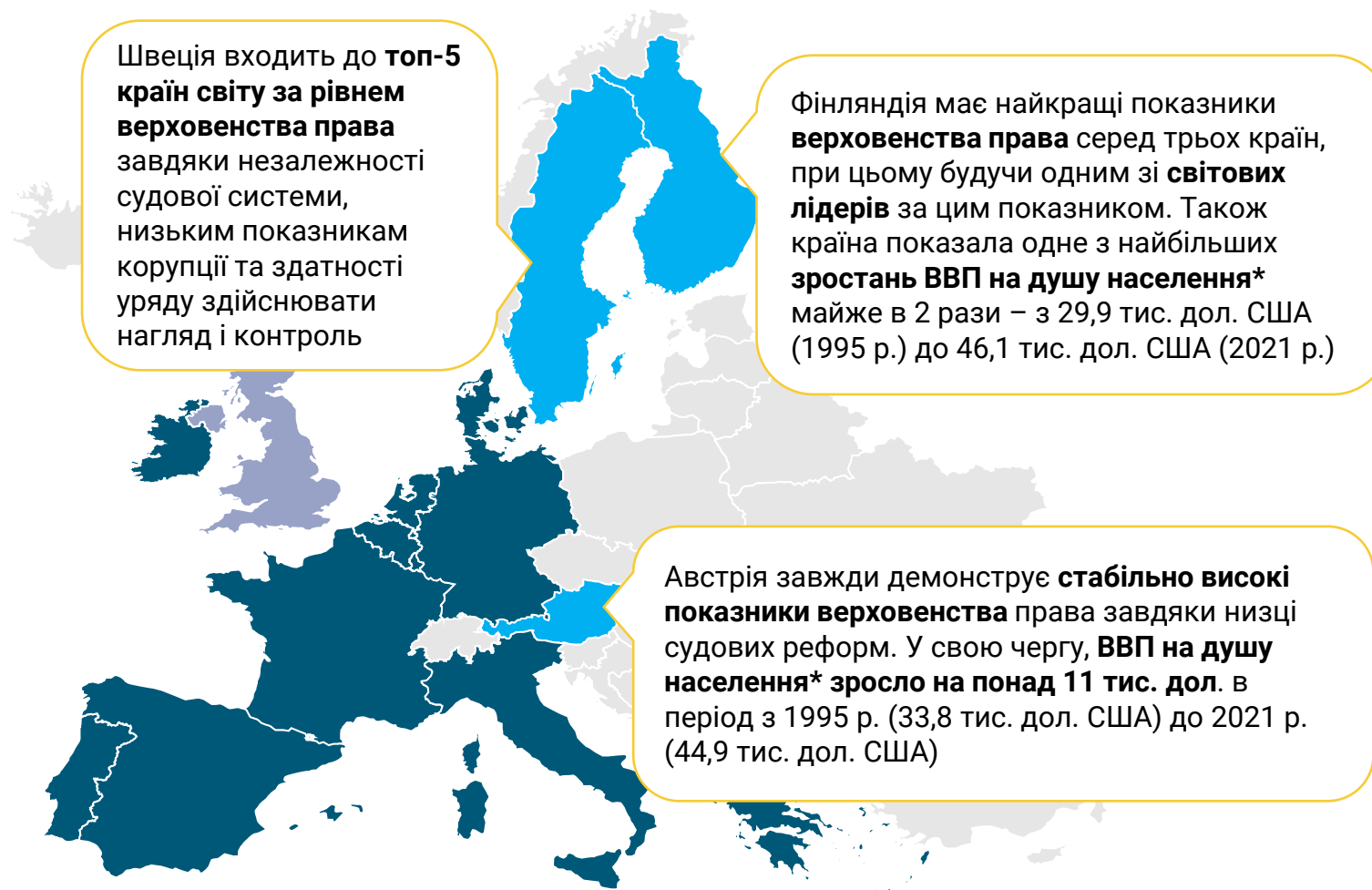
РОЗШИРЕННЯ ЄС 2004 РОКУ

РОЗШИРЕННЯ ЄС 2007 РОКУ

РОЗШИРЕННЯ ЄС 2013 РОКУ

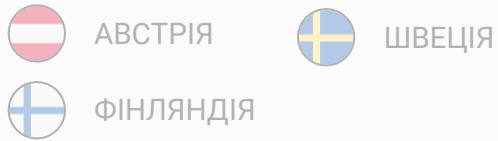

* ВВП на душу населення у постійних цінах 2015 року за даними Світового Банку

Реформи в Польщі та Угорщини створили прецедент, що поставив під загрозу верховенство права в ЄС

РОЗШИРЕННЯ ЄС 1995 РОКУ

РОЗШИРЕННЯ ЄС 2004 РОКУ

РОЗШИРЕННЯ ЄС 2007 РОКУ

РОЗШИРЕННЯ ЄС 2013 РОКУ

Верховенство права в Чехії, Словенії та Словаччині покращилося після вступу до ЄС. Однак ці країни пережили одну з найпомітніших стагнацій зростання ВВП на душу населення внаслідок кризи 2008-2009 рр.

Верховенство права на Мальті та Кіпрі погіршилося через проблеми з корупцією, свободою медіа та відсутність реформ судової системи

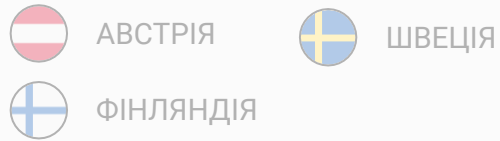
Країни Балтії (Естонія, Латвія, Литва) демонструють як високий рівень верховенства права, так і економічний розвиток, а пріоритетом для них є впровадження цифрових інструментів

Націоналістична партія «Фідес» на чолі з В. Орбаном в Угорщині (2010) та партія «Право і справедливість», очолювана Я. Качинським у Польщі (2015), провели реформи, які поставили під загрозу судову незалежність і неупередженість судів, а також свободу ЗМІ, через що ЄС запровадив санкції проти цих країн

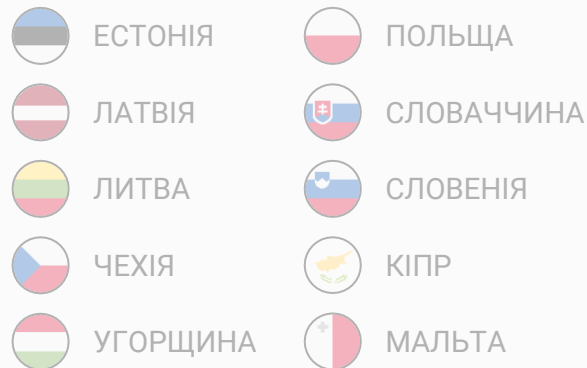

Покращення верховенства права було серед вимог до розширення ЄС у 2007 та 2013 рр.

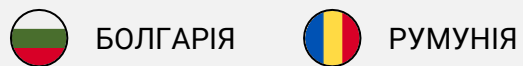
РОЗШИРЕННЯ ЄС 1995 РОКУ

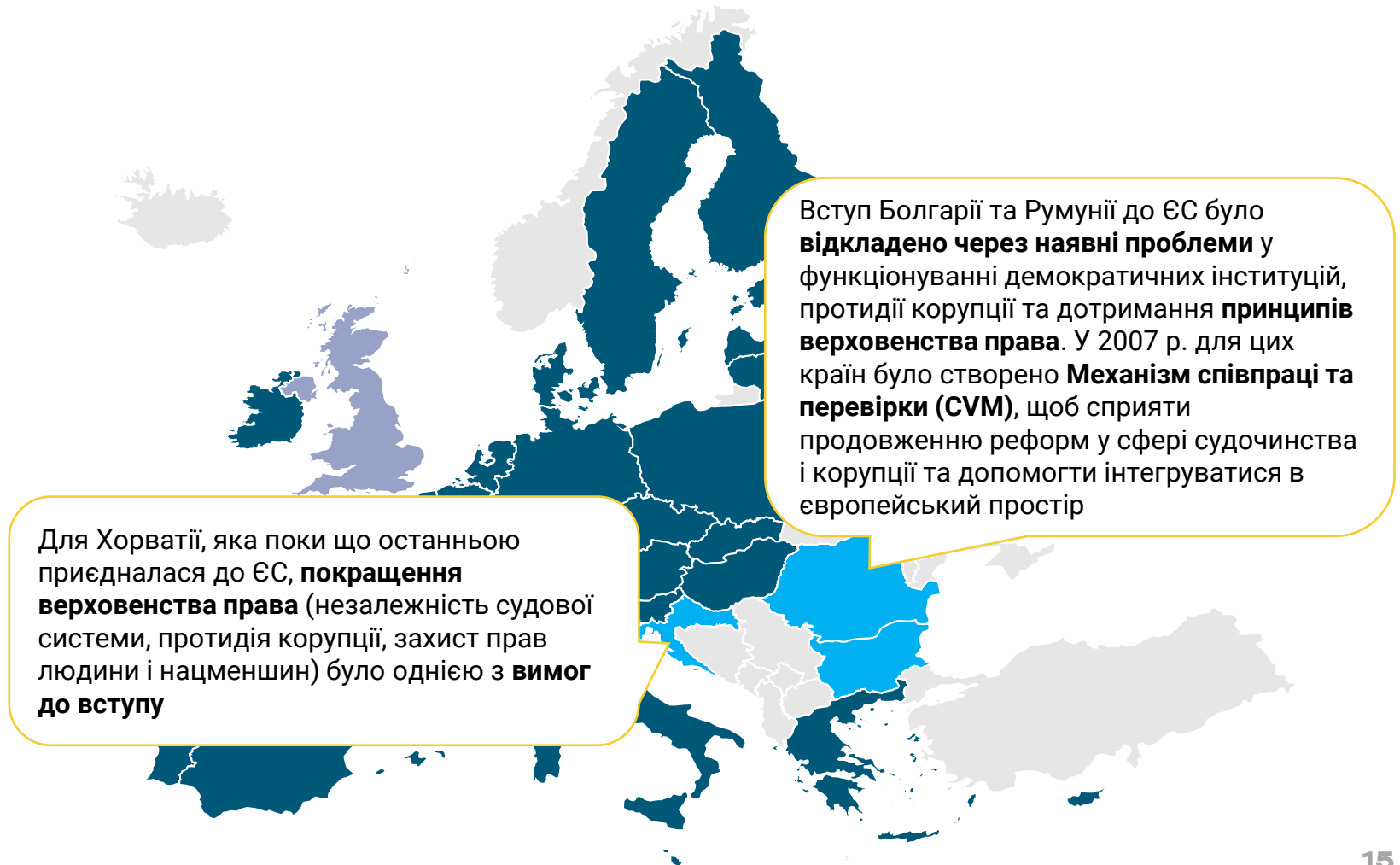
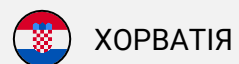
РОЗШИРЕННЯ ЄС 2004 РОКУ

РОЗШИРЕННЯ ЄС 2007 РОКУ

РОЗШИРЕННЯ ЄС 2013 РОКУ

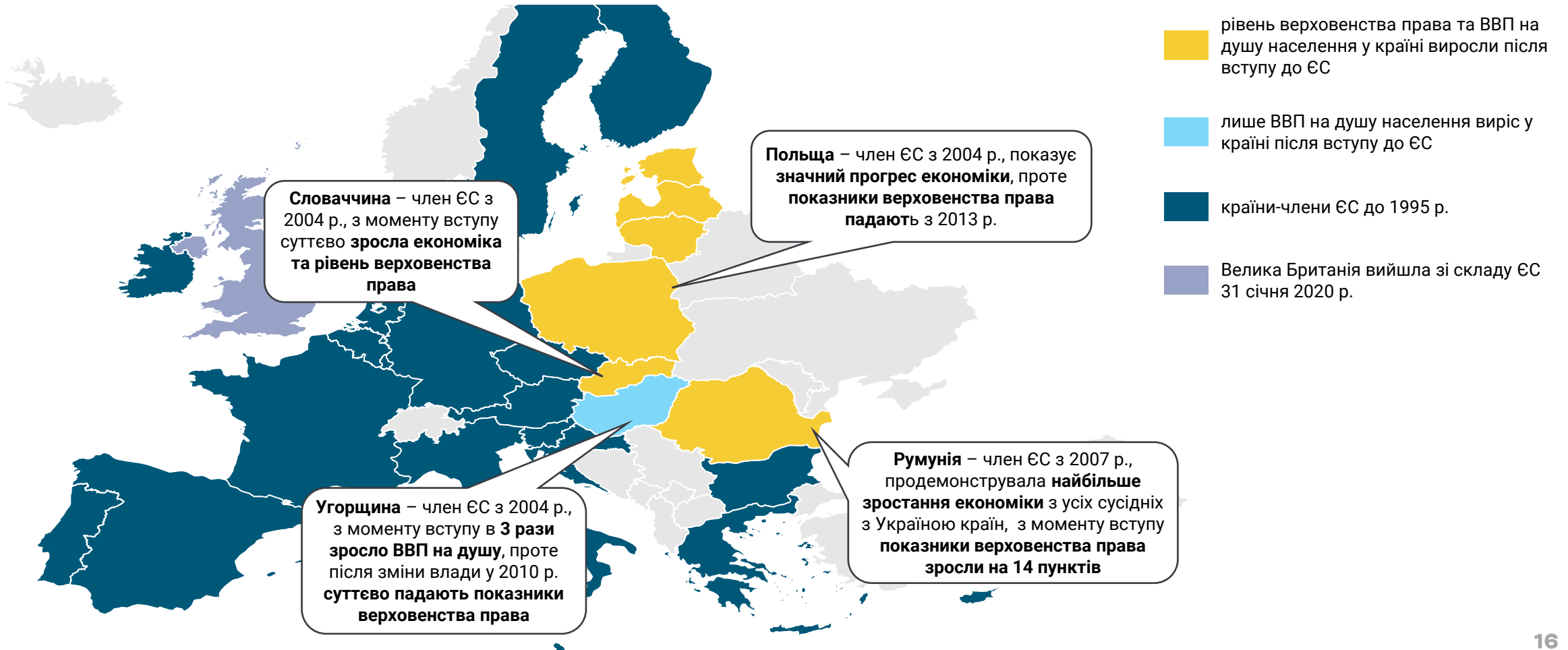
Вступ Болгарії та Румунії до ЄС було відкладено через наявні проблеми у функціонуванні демократичних інституцій, протидії корупції та дотримання принципів верховенства права. У 2007 р. для цих країн було створено **Механізм співпраці та перевірки (СВП)**, щоб сприяти продовженню реформ у сфері судочинства і корупції та допомогти інтегруватися в європейський простір

Для Хорватії, яка поки що останньою приєдналася до ЄС, **покращення верховенства права** (незалежність судової системи, протидія корупції, захист прав людини і нацменшин) було однією з **вимог до вступу**

Економіка та стан верховенства права у країн-сусідів України **суттєво зросли** після вступу до ЄС (1/2)

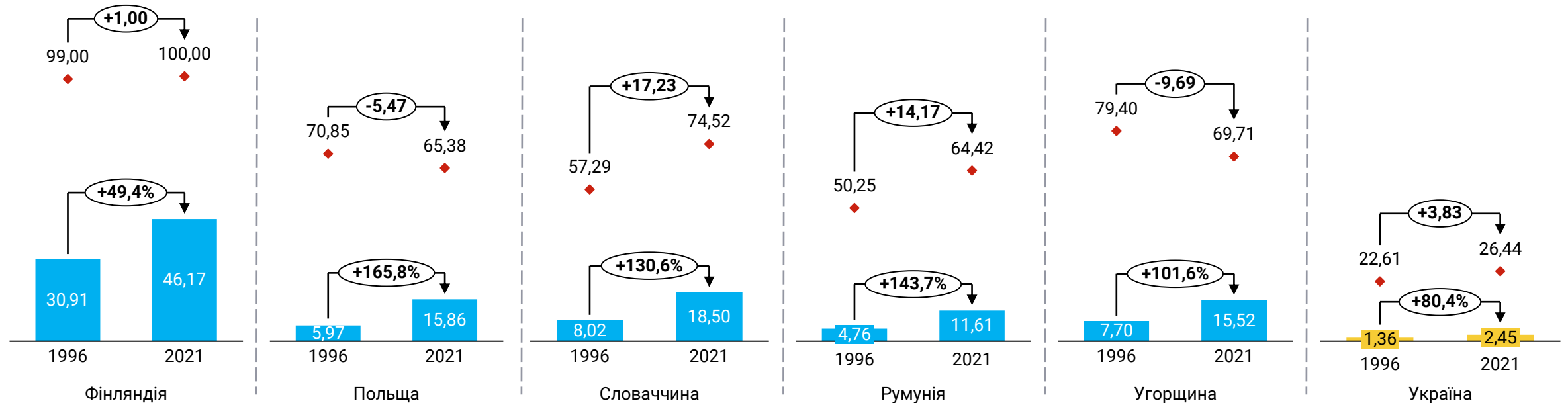
ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПІСЛЯ ВСТУПУ В ЄС У КРАЇНАХ-СУСІДАХ УКРАЇНИ ТА КРАЇНАХ БАЛТІЇ

Економіка та стан верховенства права у країн-сусідів України **суттєво зросли** після вступу до ЄС (2/2)

ДИНАМІКА ЗМІНИ ВВП НА ДУШУ НАСЕЛЕННЯ* ТА ІНДЕКСУ ВЕРХОВЕНСТА ПРАВА СБ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ-СУСІДАХ

■ ВВП на душу населення, тис. дол США ♦ Індекс верховенства права СБ, процентиль (0 - 100)

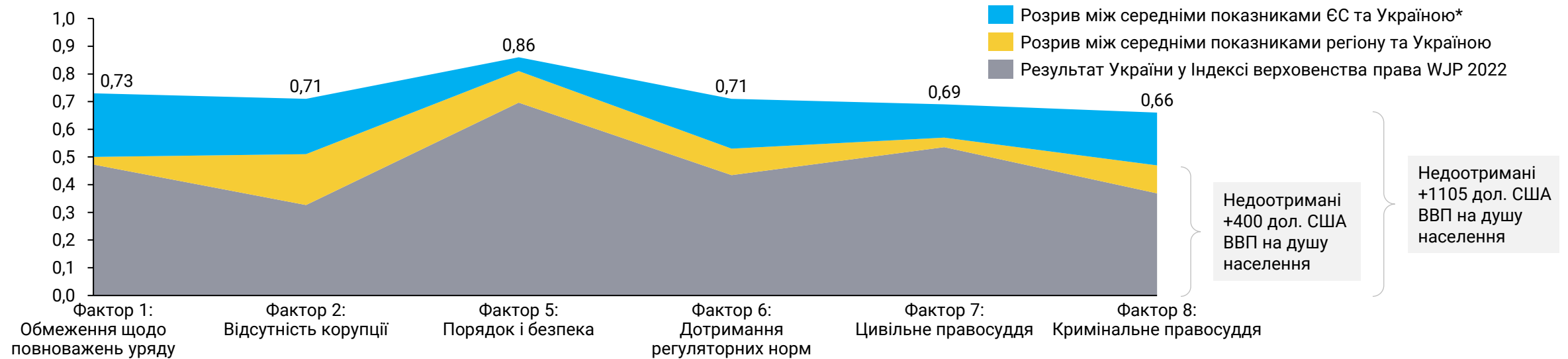
- З 1991 р. **Україна досягла прогресу** в розвитку верховенства права, але її **рейтинги залишаються нижчими за середні світові** показники.
- Порівняно з **сусідніми країнами-членами ЄС**, економічні показники та показники верховенства права в Україні були **значно нижчі** як у 1996 році, так і в 2021 році.
- **Індекс верховенства права СБ** в Україні показав незначне, але позитивне зростання з 1996 по 2021 рік, що є нижчим, ніж у Словаччині та Румунії, тоді як індекс Польщі та Угорщини за цей період знизився. Проте **показник верховенства права в Україні** все ще **залишається більш ніж у 2 рази нижчим, ніж в країнах регіону.**

* ВВП на душу населення у постійних цінах 2015 року за даними Світового Банку

Відставання України в розвитку верховенства права від країн регіону та ЄС підриває бізнес-клімат в країні

ПОТЕНЦІЙНЕ ЗРОСТАННЯ ФАКТОРІВ ІНДЕКСУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА WJP 2022, ЗА ЯКИМИ УКРАЇНА ВІДСТАЄ ВІД СЕРЕДНІХ ЗНАЧЕНЬ

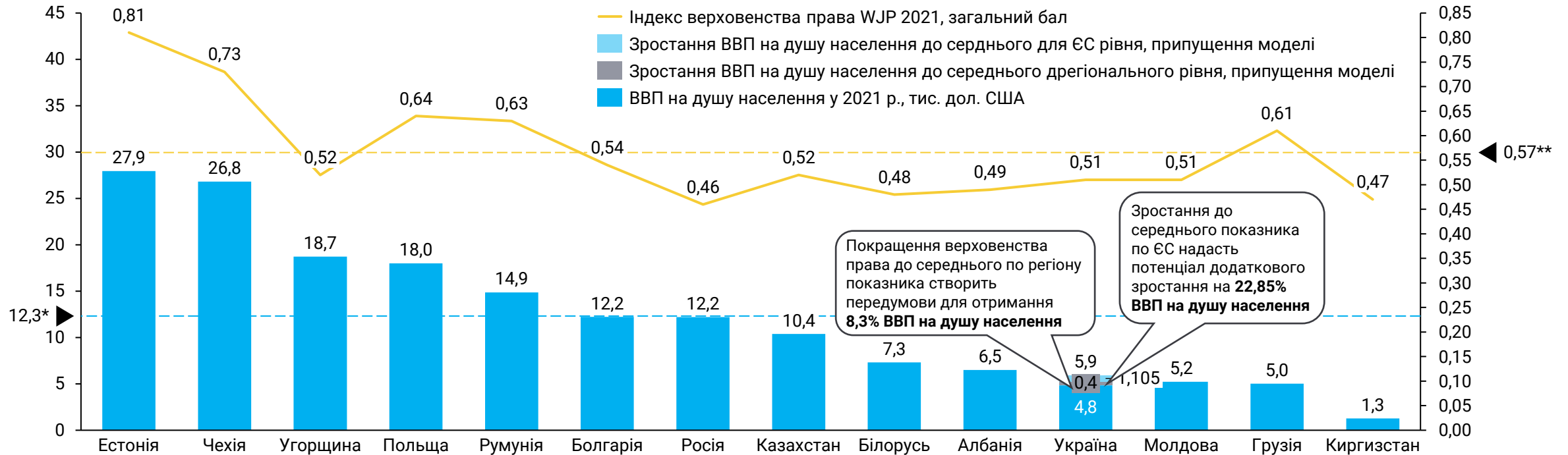
- Для того, щоб порівняти показники України з іншими економіками, були **обрані країни колишнього СРСР** (Білорусь, Естонія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова та Росія) та **колишні соціалістичні країни європейського регіону**, які географічно близькі до України (Албанія, Болгарія, Чеська Республіка, Угорщина, Польща та Румунія). Через те, що більшість обраних країн були частиною однієї політичної структури, це мало значний **вплив на їхні правові системи та структури управління**. Дана **вибірка країн надала аналізу репрезентативності**.
- Для вимірювання економічного ефекту від змін у сфері верховенства права для України була створена **6-ти складова модель множинної регресії**, яка довела, що **українське бізнес-середовище недоотримує потенційні вигоди від своєї економічної діяльності через нерозвиненість сфери верховенства права**.
- Аналіз стану верховенства права в Україні показав, що країна **відстає від середніх у ЄС та середніх регіональних показників для обраних країн** за більшістю факторів. Показники, що стосуються **поширеності корупції, зловживання владою з боку державних службовців та захисту прав власності**, мають суттєвий негативний вплив на позицію України, що, відповідно, **здійснює негативний ефект на бізнес-клімат в країні**.

* Розрив між середніми показниками ЄС та Україною включає розрив між середніми показниками регіону та Україною

Україна недоотримує від 14,8 до 45,3 млрд дол. США через недостатній рівень розвитку верховенства права

ВВП НА ДУШУ НАСЕЛЕННЯ У ПОТОЧНИХ ЦІНАХ ТА ЗАГАЛЬНИЙ БАЛ ІНДЕКСУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА WJP В УКРАЇНІ ТА ОБРАНИХ КРАЇНАХ, 2021 РІК

- Якби позиції України у сфері верховенства права зросли до **середньорегіонального рівня**, це могло б потенційно **створити умови для збільшення ВВП на душу населення на 400 дол. США** (ВВП – від 14,8 до 16,4 млрд дол. США). Таке **зростання ВВП на душу населення до 5,2 тис. дол. США** дозволило б зрівнятися з Молдовою та **перевищити показники Грузії**.
- **Зростання до середнього показника ЄС** може надати потенціал для створення **недоотриманих 1105 дол. США ВВП на душу населення** (ВВП – від 40,9 до 45,3 млрд дол. США). Це може підвищити ВВП України на душу населення до 5,9 тис. дол. США, що є **більшим за показник Молдови** в 2021 р.

* Середньорегіональний ВВП на душу населення, 2021 р.

** Середньорегіональний загальний бал Індексу верховенства права WJP, 2021 р.

easyBUSINESS.ua

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

Розробка та розрахунок Економічного індексу верховенства права в Україні

Корупція та зловживання владою нівелюють прогрес у сфері прав власності в Україні після 2014 р.

СФЕРА

ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА

ПРОБЛЕМИ

ПРОГРЕС З 2014 РОКУ

ПРАВО ВЛАСНОСТІ

Низький
рівень

Високий
рівень

- Слабкі механізми захисту прав власності, поширена корупція в судах та непередбачуваність судових рішень
- Зловживання з боку посадових осіб
- Значна кількість регуляторних інструментів у сфері
- Незахищеність державних реєстрів власності та відсутність механізмів відслідковування дій у реєстрах
- Недостатня прозорість діяльності бізнесу

- Розвиненість правової бази у сфері прав власності
- Цифровізація послуг для отримання документів, пов'язаних із правом власності

ВИКОНАННЯ
ДОГОВОРІВ

Низький
рівень

Високий
рівень

- Відсутність довіри між сторонами договору та низька правова культура щодо виконання зобов'язань
- Вплив політичних гравців і нечесної конкуренції
- Корупція в судах, що ускладнює доступність механізмів захисту, та значна тривалість судових процедур
- Неefективність державної виконавчої служби та недостатня кількість приватних виконавців
- Почастішання випадків порушення умов договорів через форс-мажорні обставини після початку повномасштабного вторгнення

- Покращення якості судочинства в господарських судах, зокрема через нижчу завантаженість та оновлення кадрів
- Спроможність приватних виконавців до швидкого виконання рішень

Вдосконалення механізмів захисту дозволить покращити ситуацію у сфері прав власності та виконання договорів

СФЕРА

ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА

РЕКОМЕНДАЦІЇ

ПРАВО ВЛАСНОСТІ

Низький
рівень

Високий
рівень

- Комплексна **реформа судової системи** для забезпечення захисту прав власності
- Нормалізація та **сталість у сфері застосування законодавства**, у тому числі систематизація судової практики, скорочення або унеможливлення перегляду рішень у сфері прав власності органами влади, запровадження чіткої процедури та послідовності заходів до порушення цілісності приватної власності
- Забезпечення належної **роботи правоохоронних органів**
- Підвищення **обізнаності бізнесу щодо механізмів захисту** прав власності

**ВИКОНАННЯ
ДОГОВОРІВ**

Низький
рівень

Високий
рівень

- Заохочення банківських гарантій, застав та інших **заходів фінансового стимулювання** як стимулу для бізнесу до виконання договорів та захисту від їх невиконання іншою стороною
- **Доступність інформації про суб'єктів договорів**, наприклад через певну велику платформу (можливо, під егідою держави), де суб'єкти матимуть певний статус щодо рівня безпеки роботи з ними та інформацію про виконання ними контрактів та зобов'язань
- Популяризація **альтернативних методів вирішення спору**, які б максимально сприяли розв'язанню спорів без залучення судів

Попри прогрес через міжнародну співпрацю після 2014 р., судоустрій і антикорупційна діяльність потребують реформ

СФЕРА

ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА

ПРОБЛЕМИ

ПРОГРЕС З 2014 РОКУ

СУДОВА СИСТЕМА

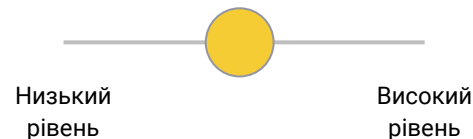

- Залежність судів від **політичної влади**
- Поширення **корупції** на всіх рівнях судочинства
- Висока вартість **прямих і супутніх витрат** на судові процедури для МСП
- Періодична велика **тривалість** судових процесів
- **Незавершеність судової реформи** через наявність внутрішньої опозиції реформі, корупцію та відсутність політичної волі

- **Прозорість** судових процедур, зокрема через відкриті засідання та їх трансляцію
- Покращення **якості судових рішень**, їхня структурованість
- Загальна **доступність** судів для громадян і бізнесу

АНТИКОРУПЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

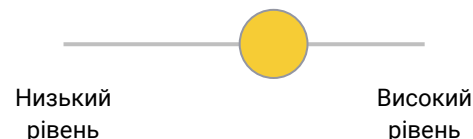

- **Низька політична воля** для боротьби з корупцією на високому рівні
- Недостатня **інституційна спроможність** антикорупційних структур
- **Втручання політичної влади** в роботу органів, зокрема зменшення незалежності САП
- **Відсутність правового регулювання** лобювання
- Поширення **хабарництва** для просування бізнесу

- Достатня **незалежність** антикорупційних структур
- Прогрес у діяльності органів по **боротьбі з корупцією**
- Позитивний вплив співпраці з **міжнародними партнерами**
- **Цифровізація** послуг

ІНСТИТУЦІЙНА СИСТЕМА

- **Потреба в реформі** для обмеження свавілля і корупції та послаблення тиску на бізнес
- **Послаблення системи стримувань і противаг** після повномасштабного вторгнення
- Значний вплив **бізнесів, пов'язаних з владою**
- **Недостатні механізми та інтерес держави** до взаємодії з бізнесом

- Позитивна роль **громадської думки** та **громадянського суспільства** в покращенні верховенства права

Реформа судової системи та правоохоронних органів мають стати пріоритетами в сфері верховенства права

СФЕРА

ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА

РЕКОМЕНДАЦІЇ

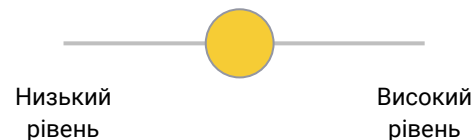
СУДОВА СИСТЕМА

- Підвищення якості освіти в галузі права, рівня кваліфікації суддів і проведення **переатестації**
- Перегляд процесуального кодексу з метою **виключення радянської практики**
- **Проведення конкурсу на приблизно 2 000 вакантних посад**, що також підвищить спроможність судової системи
- **Зміна порядку призначення суддів** (перегляд критеріїв або запровадження виборності суддів)
- Підвищення якості **судових рішень** шляхом вивчення міжнародних практик
- Підвищення фізичної доступності судів
- **Об'єднання судів** для підвищення еластичності й уникнення випадковості призначення справ

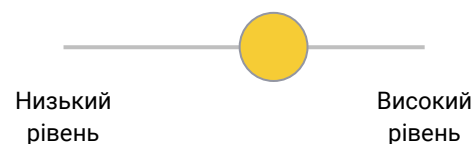
АНТИКОРУПЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

- Забезпечення **незалежності антикорупційних органів** від політичної влади
- Проведення комплексних **реформ судової системи та правоохоронних органів**
- Оновлення кадрів, едукація та **підвищення професійної кваліфікації працівників** антикорупційних органів
- Зняття бар'єрів, у т.ч. політичних, для **проведення розслідувань про корупцію на найвищому рівні** та щодо суддів, забезпечення публічного розголосу цих справ
- Збільшення **суворості покарання за корупцію**, у т.ч. заборона на зайняття певних посад
- **Регулювання лобіювання** на законодавчому рівні (відповідно до практик ЄС)

ІНСТИТУЦІЙНА СИСТЕМА

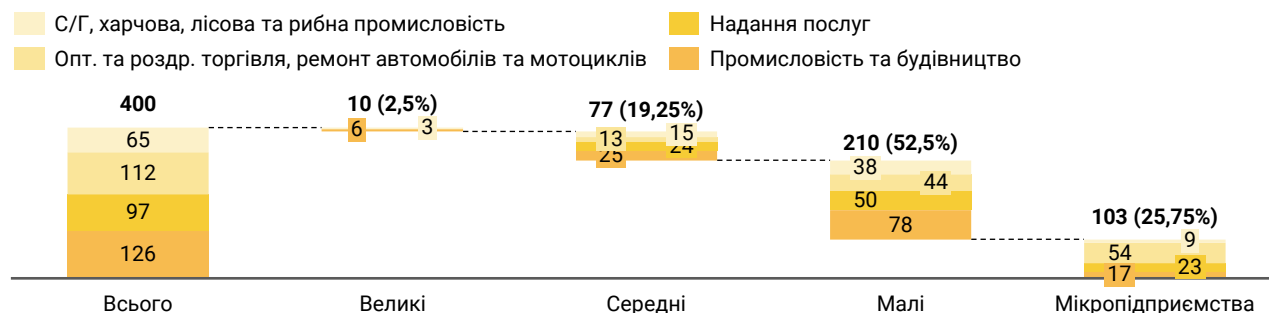

- Створення **уповноважених органів для захисту інтересів бізнесу** на рівні держави
- Розбудова **системи взаємозв'язку між державою та бізнесом** для уникнення суб'єктивного представлення інтересів підприємців
- Заохочення **відкритості даних** (у межах можливого під час воєнного стану) та **залучення бізнесу й громадськості** до процесу прийняття рішень

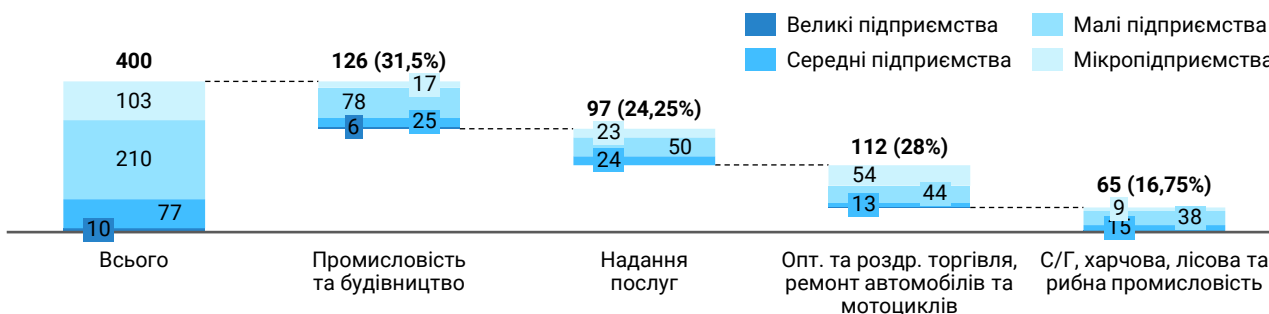

Опитування бізнесу показало незадоволення рівнем забезпечення верховенства права в Україні

КІЛЬКІСТЬ РЕСПОНДЕНТІВ ЗА РОЗМІРОМ ПІДПРИЄМСТВА

КІЛЬКІСТЬ РЕСПОНДЕНТІВ ЗА КВЕД

- **Результати опитування свідчать про дотримання квот та її репрезентативність** для національної сукупності представників ММСБ з макс. похибкою вибірки 3,2%.
- **Структура вибірки та питома вага** була розроблена відповідно до кількості працівників ММСБ та розміру підприємств на основі даних Держстату.

КОМЕНТАРІ

- В опитуванні взяли участь **400 респондентів, які представляють ММСП**, серед яких є 103 мікропідприємства, 210 малих підприємств, 77 середніх підприємств та 10 великих підприємств.
- **26% респондентів** зазначили, що вони **негативно** оцінюють загальний рівень **захисту прав власності** в Україні, а **32% і 9%** відповідно **мали негативний досвід** взаємодії з **митними та податковими службами**.
- Близько **18%** респондентів **не задоволені рівнем забезпечення виконання договорів** і майже **23%** стикалися з **ризиком розриву контрактів** протягом останнього року.
- Понад **27%** підприємства частіше **негативно оцінюють діяльність державної виконавчої служби**, а майже 12% не задоволені роботою приватних виконавців.
- Понад **28%** респондентів **не задоволені незалежністю і неупередженістю судової системи**. Також значна частина учасників опитування вказали на проблеми з тривалістю процесу (24%), їхньою вартістю (10%) та якістю судових рішень (17%).
- Понад **50%** респондентів **не задоволені ефективністю державних механізмів запобігання та протидії корупції** в Україні. При цьому понад **14%** опитаних **стикалися з фактами хабарництва**, а майже **30%** **знавали негативного впливу лобі** чи інших механізмів просування приватних інтересів.
- Більше **40%** респондентів **не задоволені ефективністю інституційної бази**, станом верховенства права за чинного уряду та ефективністю комунікації між державою та бізнесом.

Компонент на основі опитування базується на **сприйнятті підприємцями ситуації у сфері верховенства права**

КОМПОНЕНТ НА ОСНОВІ ОПИТУВАННЯ (75%)

ПРАВА
ВЛАСНОСТІ
(27%)

5 питань
оцінюють захист прав власності, ризики відчуження майна та ефективність податкової і митної служб

ВИКОНАННЯ
ДОГОВОРІВ
(27%)

8 питань
оцінюють виконання і ризики розірвання договорів, роботу виконавчої служби та господарських судів

СУДОУСТРІЙ
(18%)

5 питань
оцінюють незалежність, неупередженість та доступність судів, тривалість і вартість судового процесу, та якість судових рішень

АНТИ-
КОРУПЦІЙНА
СИСТЕМА (18%)

6 питань
оцінюють рівень корупції та хабарництва, ефективність антикорупційних інституцій та негативні ефекти лобіювання

ІНСТИТУЦІЙНА
БАЗА (9%)

4 питання
оцінюють інституційну систему, систему стримувань і противаг, роль громадянського суспільства та комунікацію між державою і бізнесом

КОМПОНЕНТ НА ОСНОВІ ДАНИХ

ІНТЕНСИВНІСТЬ
ДІЛОВОЇ
АКТИВНОСТІ

ФІНАНСОВА
АКТИВНІСТЬ
БІЗНЕСУ

ПРАВОВА
СИСТЕМА І
БІЗНЕС

П'ять субіндексів компоненту мають різну вагу відповідно до того, наскільки значний вплив відповідні компоненти верховенства права мають на діяльність бізнесу

Компонент на основі опитування має більшу вагу (75%) в розрахунку індексу через його **основну функцію оцінки сприйняття бізнесом** ситуації у сфері верховенства права та його аспектів, що мають безпосередній вплив на підприємницьку діяльність. Крім того, цей компонент є **більш комплексним** (5 субіндексів, 28 питань) та спирається на **актуальні дані соціопитування** від жовтня 2023 р.

Компонент на основі опитування **заснований на соціопитуванні підприємців**, яке було проведено в жовтні 2023 р., та є **основною складовою** Економічного індексу верховенства права

Компонент на основі даних побудований на проксі-індикаторах, що оцінюють фактичний стан бізнес-діяльності

Економічний індекс верховенства права вимірює, наскільки сприятливими є умови для ведення бізнесу

ЕКОНОМІЧНИЙ ІНДЕКС ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Індекс вимірюється за шкалою від 0 до 1 та передбачає поєднання зважених балів двох компонентів

КОМПОНЕНТ НА ОСНОВІ ОПИТУВАННЯ (75%)

ПРАВА
ВЛАСНОСТІ
(27%)

5 питань

оцінюють захист прав власності, ризики відчуження майна та ефективність податкової і митної служб

ВИКОНАННЯ
ДОГОВОРІВ
(27%)

8 питань

оцінюють виконання і ризики розірвання договорів, роботу виконавчої служби та господарських судів

СУДОУСТРІЙ
(18%)

5 питань

оцінюють незалежність, неупередженість та доступність судів, тривалість і вартість судового процесу, та якість судових рішень

АНТИ-
КОРУПЦІЙНА
СИСТЕМА (18%)

6 питань

оцінюють рівень корупції та хабарництва, ефективність антикорупційних інституцій та негативні ефекти лобіювання

ІНСТИТУЦІЙНА
БАЗА (9%)

4 питань

оцінюють інституційну систему, систему стримувань і противаг, роль громадянського суспільства та комунікацію між державою і бізнесом

КОМПОНЕНТ НА ОСНОВІ ДАНИХ (25%)

ІНТЕНСИВНІСТЬ
ДІЛОВОЇ
АКТИВНОСТІ (33%)

5 категорій

оцінюють кількість діючих суб'єктів господарювання, кількість найманих працівників та товарообіг (**по 1 індикатору**), частку МСП та очікування ділової активності (**по 2 індикатори**)

ФІНАНСОВА
АКТИВНІСТЬ
БІЗНЕСУ (33%)

2 категорії

оцінюють кредити, надані для суб'єктів господарювання (**1 індикатор**), та процентні ставки за наданими кредитами (**1 індикатор**)

ПРАВОВА
СИСТЕМА І
БІЗНЕС (33%)

1 категорія

оцінює кількість розглянутих звернень (**2 індикатори**)

Більшість респондентів не задоволені загальним рівнем захисту прав власності в Україні

ПРАВА ВЛАСНОСТІ
(0,73)

ВИКОНАННЯ
ДОГОВОРІВ (0,71)

СУДОУСТРІЙ
(0,54)

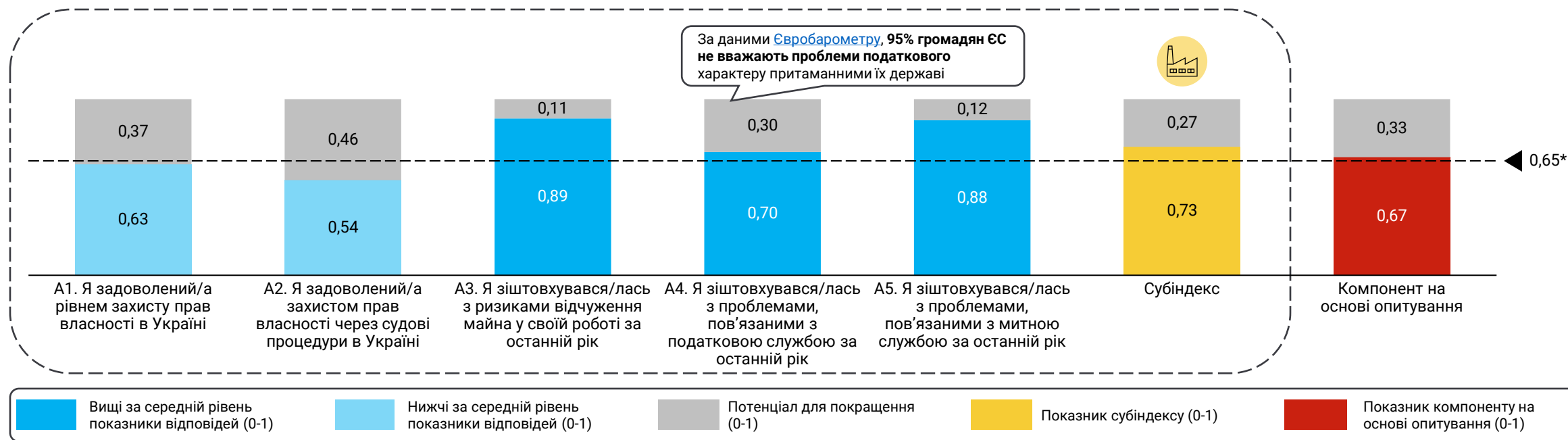
АНТИКОРУПЦІЙНА
СИСТЕМА (0,71)

ІНСТИТУЦІЙНА БАЗА
(0,53)

За даними Євробарометру, 95% громадян ЄС не вважають проблеми податкового характеру притаманними їх державі

* Середня оцінка за всі запитання компоненту на основі опитування

** Значення компонентів та субіндексів (шкала 0-1) отримані після оцінки відповідей (шкала 0-5) та нормалізації середніх значень

- Згідно з результатами аналізу, **найгірша ситуація** у сфері прав власності спостерігається щодо **судових механізмів захисту (0,54)**, що свідчить про значну потребу для покращення. До того ж **загальний рівень захисту прав власності (0,63)** є незадовільним з точки зору респондентів.
- Невисоку оцінку отримала **робота податкової служби (0,70)**, що свідчить про те, що представники бізнесу продовжують стикатися з проблемами з цього приводу.
- **Найкраща ситуація** склалася щодо **відчуження майна (0,89)** та **роботи митних служб (0,88)**, незважаючи на збереження актуальних викликів у цих сферах.

Суб'єкти господарювання оцінюють виконання договорів в Україні на вищому за середній рівні

ПРАВА ВЛАСНОСТІ
(0,73)

**ВИКОНАННЯ
ДОГОВОРІВ (0,71)**

СУДОУСТРІЙ
(0,54)

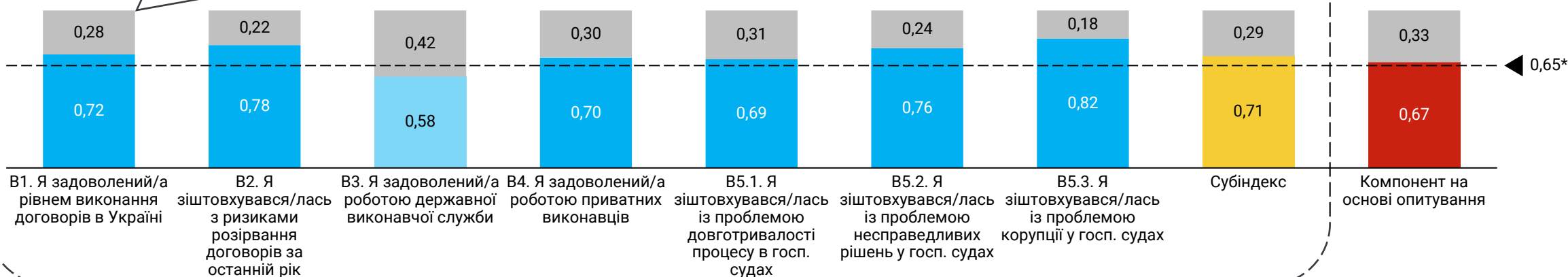
АНТИКОРУПЦІЙНА
СИСТЕМА (0,71)

ІНСТИТУЦІЙНА БАЗА
(0,53)

За даними [Євробарометру](#), 86% фінів задоволені механізмами забезпечення виконання договорів в країні

0,65*

■ Вищі за середній рівень показники відповідей (0-1)
 ■ Нижчі за середній рівень показники відповідей (0-1)
 ■ Потенціал для покращення (0-1)
 ■ Показник субіндексу (0-1)
 ■ Показник компоненту на основі опитування (0-1)

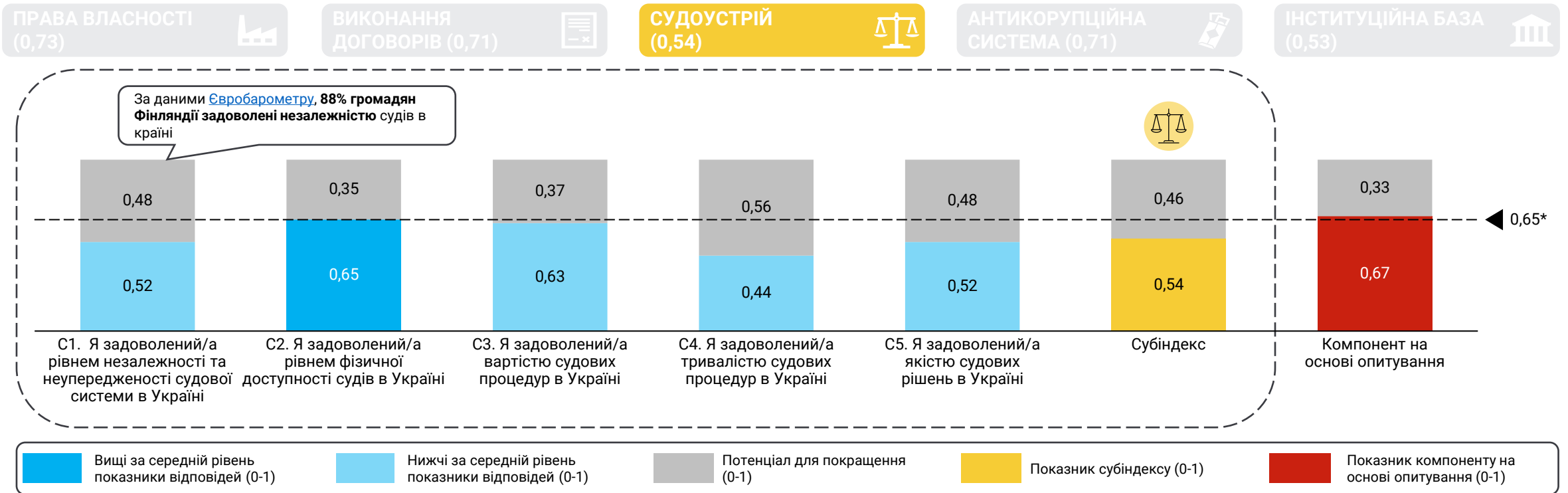
* Середня оцінка за всі запитання компоненту на основі опитування

** Значення компонентів та субіндексів (шкала 0-1) отримані після оцінки відповідей (шкала 0-5) та нормалізації середніх значень

- Головною проблемою, на думку опитаних представників бізнесу, залишається робота **державної виконавчої служби (0,58)**, яка до того ж суттєво поступається ефективності **роботи приватних виконавців (0,70)**. Крім того, бізнес все ще не повністю задоволений **тривалістю процесу (0,69)** та **справедливістю рішень у господарських судах (0,76)**.
- Хоча більшість респондентів зазначили, що ситуація з **корупцією в господарських судах є радше позитивною (0,82)**, доцільним є проведення заходів із мінімізації таких випадків. Те саме стосується **відсутності ризиків розірвання договорів (0,78)** та задоволення **станом виконання договорів (0,72)**, що є **вищими за середній рівень**.

Високий рівень систематичних проблем у судах зумовив вкрай негативну оцінку блоку «Судоустрій» бізнесом

* Середня оцінка за всі запитання компоненту на основі опитування

** Значення компонентів та субіндексів (шкала 0-1) отримані після оцінки відповідей (шкала 0-5) та нормалізації середніх значень

- Респонденти залишилися **незадоволені рівнем фізичної доступності судів (0,65) та вартістю судових процедур (0,63)** в Україні, а також **тривалістю судових процедур (0,44) та якістю судових рішень (0,52)**. Вони є одними з найбільш суттєвих проблем у всіх блоках питань.
- **Значно нижчі за інші субіндекси бали субіндексу «Судоустрій» (0,54)** за всіма аспектами цього блоку вказують на **негативне сприйняття судової системи та її роботи бізнес-спільнотою** в Україні. Таким чином, для підвищення довіри до судової влади в Україні **необхідна системна робота** щодо підвищення незалежності судової системи, покращення ефективності судових процедур в частині їхньої вартості та тривалості та якості судових рішень.

Серед бізнесу є розбіжність в оцінці діяльності державних механізмів запобігання корупції та її фактичної наявності

ПРАВА ВЛАСНОСТІ
(0,73)

ВИКОНАННЯ
ДОГОВОРІВ (0,71)

СУДОУСТРІЙ
(0,54)

АНТИКОРУПЦІЙНА
СИСТЕМА (0,71)

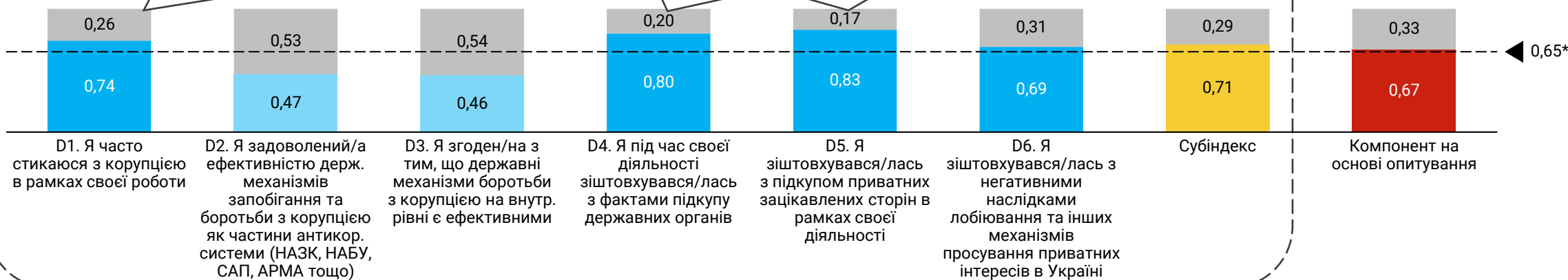

ІНСТИТУЦІЙНА БАЗА
(0,53)

За даними [Євробарометру](#), 87% фінів не бачать корупційних ризиків у бізнес-діяльності в країні

За даними [Євробарометру](#), 96% бізнесу у Фінляндії не зіштовхувалися з фактами підкупу в свої діяльності

■ Вищі за середній рівень показники відповідей (0-1)
 ■ Нижчі за середній рівень показники відповідей (0-1)
 ■ Потенціал для покращення (0-1)
 ■ Показник субіндексу (0-1)
 ■ Показник компоненту на основі опитування (0-1)

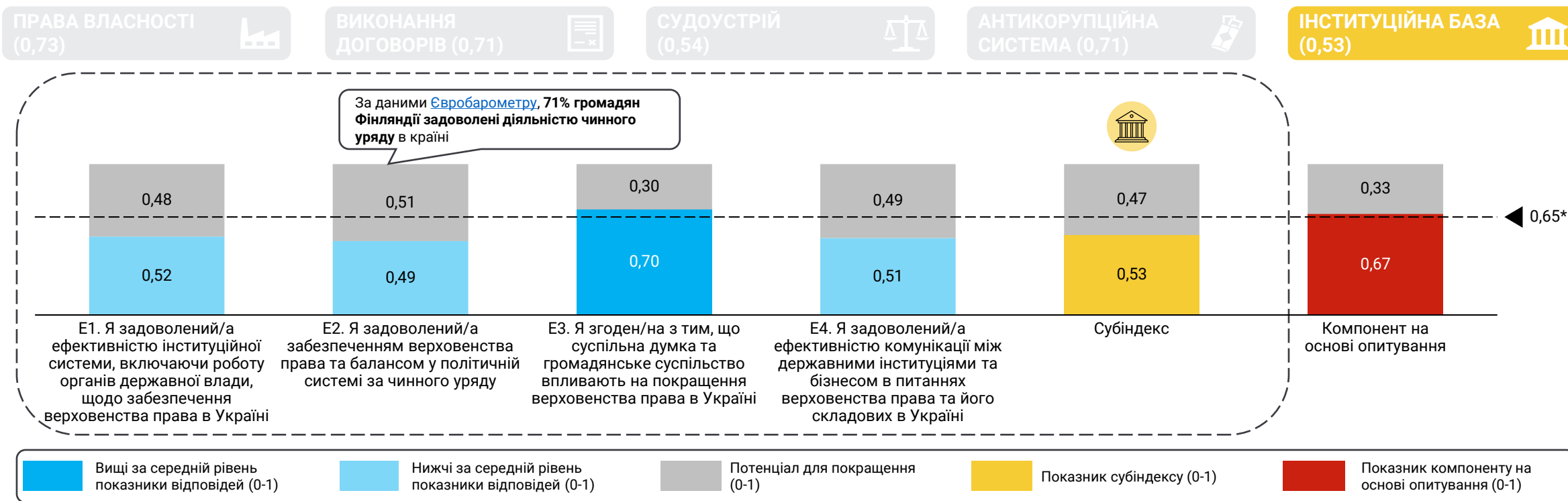
* Середня оцінка за всі запитання компоненту на основі опитування

** Значення компонентів та субіндексів (шкала 0-1) отримані після оцінки відповідей (шкала 0-5) та нормалізації середніх значень

- Результати опитування вказують, що вагома частина представників бізнесу **продовжують стикатися з корупцією (0,74), хабарництвом державних органів (0,80) чи приватних зацікавлених осіб (0,83)**, а також **відчувають негативні наслідки лобювання (0,69)** під час своєї роботи.
- Вкрай незадовільною є оцінка **ефективності державних механізмів запобігання та протидії корупції (0,47)**, а також **внутрішніми державними механізмами протидії корупції (0,46)**, що вказує на потребу глибоких змін у цій сфері.

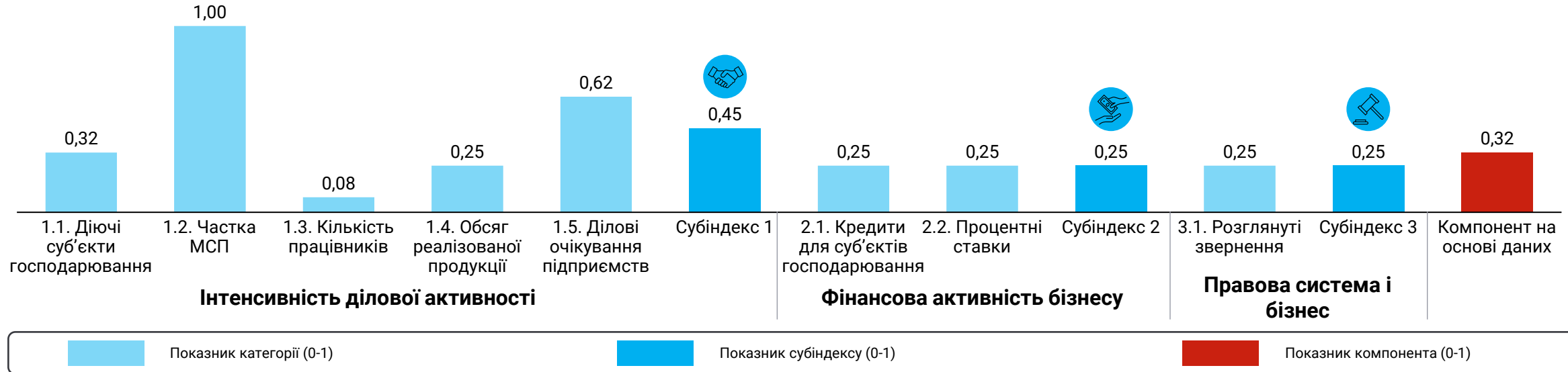
З усіх інституцій в державі **бізнес позитивно оцінює лише вплив громадянського суспільства на верховенство права**

- Субіндекс «Інституційна база» отримав найнижчий бал (0,53), що доводить, що ця сфера має найбільш негативне сприйняття бізнесу в контексті верховенства права. Практично всі аспекти цього блоку потребують суттєвого вдосконалення для досягнення позитивного впливу на економічне та бізнес-середовище на національному рівні.
- Опитування виявило невдоволення бізнесу діяльністю усіх інституцій, хоча вплив громадянського суспільства як неформальної інституції оцінено дещо більш позитивно. Опитані не задоволені ефективністю інституційної системи, роботою органів державної влади, у забезпеченні верховенства права в Україні (0,52), станом верховенства права та балансом у політичній системі (0,49) та ефективністю комунікації між державними установами та бізнесом у питаннях верховенства права та його складових (0,51).

Вплив війни та обмежений доступ до статистичних даних мали негативний ефект на результати компоненту на основі даних

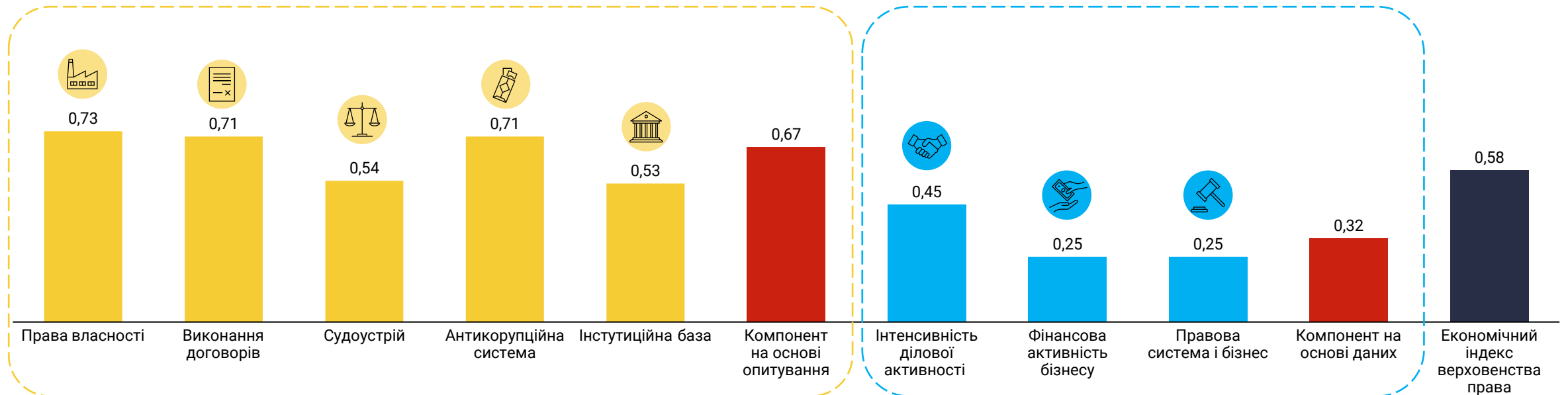

- Усі три субіндекси демонструють результати, нижчі за середні. Субіндекс «Інтенсивність ділової активності» отримав найвищий бал (0,45), незважаючи на вкрай низькі результати у деяких категоріях, таких як діючі суб'єкти господарювання, кількість працівників та обсяг реалізованої продукції суб'єктів господарювання. Субіндекси «Фінансова активність бізнесу» та «Правова система і бізнес» продемонстрували гірші результати, обидва отримавши бал 0,25, вказуючи на сфери, які потребують покращення на користь бізнесу в Україні.
- Категорія «Діючі суб'єкти господарювання» отримала оцінку 0,32, що свідчить про спад підприємницької діяльності за всіма галузями. Також відбулося значне зменшення кількості працівників (0,08) та обсягу реалізованої продукції (0,25). Середній рівень показників ділових очікувань підприємств (0,62) також знизив значення субіндексу.
- Низькі бали категорій «Кредити для суб'єктів господарювання» (0,25) та «Процентні ставки» (0,25) зумовлені зменшенням обсягу кредитування на 34 млрд гривень та зростанням середньої відсоткової ставки на 24%.
- Зменшення на 3,4% кількості розглянутих звернень у судах та невідповідність контрольним значенням частки розглянутих звернень (93,85%) у I півріччі 2023 року вплинули на низьке значення категорії «Розглянуті звернення» (0,25).

Економічний індекс верховенства права оцінює ситуацію в Україні як таку, що потребує покращення в багатьох сферах

РЕЗУЛЬТАТИ ОБРАХУНКУ ЕКОНОМІЧНОГО ІНДЕКСУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

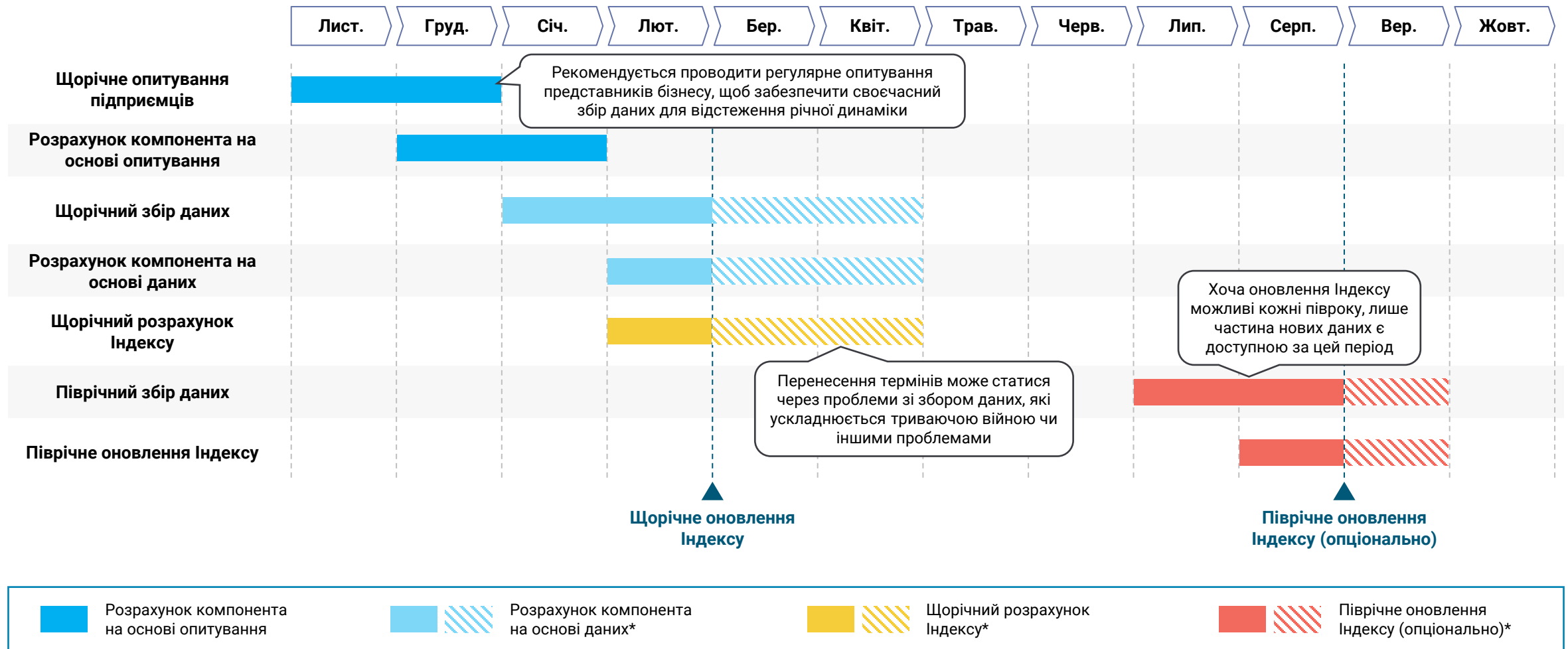

- **Компонент на основі опитування** отримав вищий бал (**0,67**) порівняно з **компонентом на основі даних (0,32)**. Загалом оцінка сфери верховенства права у контексті впливу на бізнес-клімату є незадовільною, а покращення потребують усі без винятку сфери, хоча були виявлені значні відмінності у сприйнятті різних елементів верховенства права.
- **Економічний індекс верховенства права за 2023 рік** для України становить **0,58**. Результат демонструє дещо вище ніж середнє значення, що спричинено обережно оптимістичною оцінкою ситуації представниками приватного сектору, а також стриманою економічною діяльністю в поточних умовах.
- Результати індексу висвітлюють існуючі прогалини у сфері верховенства права в Україні, деякі з яких залишаються **довготривалими системними проблемами**, тоді як інші переважно **пов'язані з поточною ситуацією**.

Наступні кроки та вдосконалення Індексу

Регулярний розрахунок Індексу дозволить оцінити прогрес України та виявити слабкі сторони

* Штрихами позначені терміни виконання кроків у разі відтермінування.

Подальше вдосконалення індексу важливе для його розвитку як інструменту оцінки верховенства права в контексті діяльності бізнесу в Україні

АВТОМАТИЗАЦІЯ ЗБОРУ ДАНИХ

У майбутньому можна розглянути можливість впровадження **цифрового рішення для збору публічних даних** для подальшого розрахунку показника компоненту на основі даних. Зокрема, можливо використовувати **метод вебскрепінгу даних**, опублікованих Державною службою статистики України

- Основною метою запровадження цифрового рішення є **пришвидшення та полегшення процесу збору даних** для компоненту на основі даних Індексу
- Зокрема, це дозволить здійснювати **автоматизоване піврічне оновлення Індексу**, для якого не вимагається проведення опитування

ПОРІВНЯННЯ ЗА РЕГІОНАМИ

- (1) **макрорегіони** (Захід, Центр, Схід, Південь)
- (2) **регіони** (області)
- (3) **функціональні типи громад** (території відновлення, регіональні полюси зростання, території з особливими умовами для розвитку та території сталого розвитку)
- (4) **типи населених пунктів** (обласний центр, місто, село)
- (5) **регіони з різним притоком інвестицій**

Запровадження регіонального порівняння дозволить вирішити декілька завдань, зокрема:

- 1) **оцінити стан верховенства права** та його вплив на бізнес-діяльність у різних регіонах
- 2) **виявити ключові проблеми** і виклики на мікрорівні, що в подальшому дозволить **розробити таргетовані політики** для їх подолання

ГЕНДЕРНО-ВІКОВЕ ПОРІВНЯННЯ

Опитування підприємців у подальшому може збирати інформацію про

- (1) **стать** підприємця/иці або керівника/ці компанії
- (2) **вікову групу** (менше 18 років, 18-35 років, 35-60 років, більше 60 років або інші поломки) підприємця/иці або керівника/ці компанії

Аналіз на основі гендерно-вікового розподілу забезпечить:

- 1) демонстрацію **відмінностей щодо сприйняття ситуації у сфері верховенства права** залежно від статі, віку чи інших аспектів
- 2) **виокремлення ключових проблем**, із якими частіше стикаються підприємці різних статей та вікових груп, що в подальшому дозволить **розробити таргетовані політики** для їх подолання

Індекс має потенціал стати основою для моніторингу та розробки політик у сфері верховенства права в Україні

АДАПТИВНІСТЬ ІНДЕКСУ

Індекс є **гнучким інструментом**, що може бути адаптований залежно від поточних потреб чи запити стейкхолдерів. Зокрема, можливе **розширення переліку індикаторів** компонента на основі даних за умови появи нової доступної статистичної інформації, а також **оновлення питань опитування** думки підприємців

- Можливість адаптувати Індекс залежно від поточних потреб оцінки стану верховенства права в контексті впливу на діяльність бізнесу забезпечить **стійке та довгострокове використання** цього інструменту

ВІДСТЕЖЕННЯ ДИНАМІКИ

Щорічний розрахунок Економічного індексу верховенства права дозволить відслідковувати **динаміку зміни в компонентах**, заснованих на опитуванні і на даних. Це надаватиме уявлення про **розвиток правового середовища в контексті підприємницької діяльності** в Україні

- Відстеження динаміки розвитку сфери верховенства права дозволить з'ясувати, які **сфери показують кращий прогрес**, а які **потребують додаткового втручання** з метою забезпечення максимально сприятливих умов для ведення бізнесу в Україні

УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ІНДЕКСУ

Індекс може стати функціональним інструментом **оцінки розвитку бізнес-середовища в Україні** за зразком Індексу легкості ведення бізнесу, що може бути використаний **урядовими** стейкхолдерами, **приватними** структурами та представниками **громадянського суспільства**

- Можливість використання Індексу різними групами стейкхолдерів дозволить **залучати до його розвитку та обговорення результатів** представників урядового, приватного сектору та громадянського суспільства.
- У подальшому це стане основою для **прийняття рішень на базі широкого діалогу** та з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін

Додатки

Критерії оцінки категорій верховенства права було оновлено за результатами експертних інтерв'ю

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА

ПРАВА ВЛАСНОСТІ

- Рівень захищеності прав власності
- Правові рамки у сфері прав власності
- Державні механізми захисту прав власності
- Ризик відчуження майна

- ✓ ефективність роботи митної та податкової служби
- ✗ ефективність законодавчої бази у сфері прав власності

ВИКОНАННЯ ДОГОВОРІВ

- Рівень забезпечення виконання договорів
- Ефективність роботи державних механізмів захисту, у т.ч. господарських судів і Державної виконавчої служби
- Ризик розірвання договорів

- ✓ ефективність роботи приватних виконавців

СУДОВА СИСТЕМА

- Незалежність і неупередженість, прозорість і підзвітність судової системи
- Ефективність і доступність судової системи
- Тривалість і вартість судових процедур

- ✓ якість судових рішень
- ✗ підзвітність судової системи

АНТИКОРУПЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

- Рівень інституційної спроможності запобігати і боротися з корупцією
- Кількість рішень щодо корупції на високому рівні
- Ефективність протидії хабарництву
- Регулювання лобювання та механізмів просування приватних інтересів

- ✗ кількість рішень у справах про корупцію на високому рівні

ІНСТИТУЦІЙНА СИСТЕМА

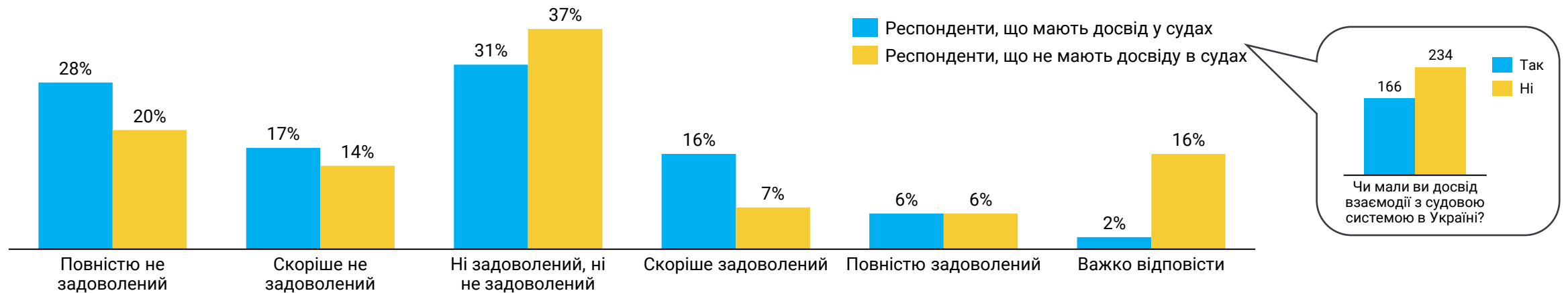
- Ефективність інституційної системи
- Здатність чинного уряду забезпечувати верховенство права
- Ефективність системи стримувань і противаг
- Вплив неформальних інституцій на верховенство права

- ✓ замість впливу неформальних інституцій – роль громадської думки в покращенні верховенства права

Кейс 1: Сприйняття ефективності судової системи в Україні різниться від наявності досвіду взаємодії з судами

ЧИ ЗАДОВОЛЕНІ ВИ РІВНЕМ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ?

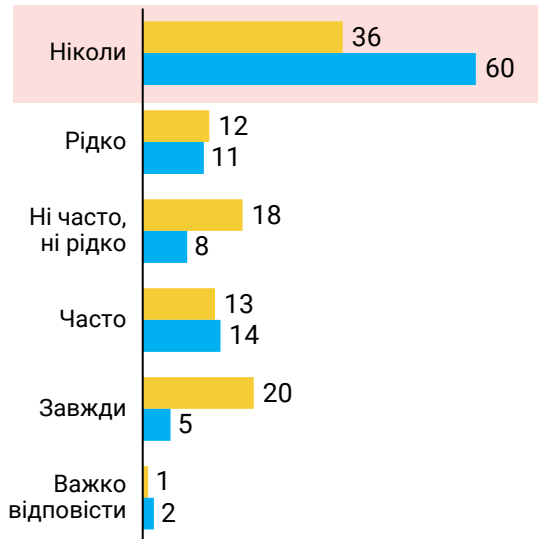
Учасникам опитування поставили питання, чи мають вони досвід безпосередньої взаємодії з судовою системою в Україні. Після цього всі учасники надавали відповідь на запитання «Чи задоволені Ви рівнем незалежності та неупередженості судової системи в Україні?». Це дозволяє проаналізувати сприйняття двох груп респондентів – тих, хто **мав досвід** взаємодії з судовою системою (166 респондентів, або 41,5%), так і тих, хто **не мав жодного досвіду** (234 респондент, або 58,5%).

- Думка тих, хто мав досвід з судовою системою, є **більш поляризованою**, ніж думка тих, хто особисто не мав справи з судами. Тобто група респондентів, які взаємодіяли з судовою системою, була більш схильна бути **задоволеною (22%) або не задоволеною (45%) рівнем незалежності і неупередженості судової системи**, ніж протилежна група (**13% задоволені і 34% не задоволені**).
- Частка тих, хто **не визначився** зі своїм ставленням щодо незалежності та неупередженості судової системи, значно **відрізнялася між двома групами** (16% серед тих, хто не мав досвіду, порівняно з приблизно 2% тих, хто мав).
- Водночас лише 31% респондентів першої групи дотримувалися **нейтральної позиції** порівняно з 37% респондентів другої групи.

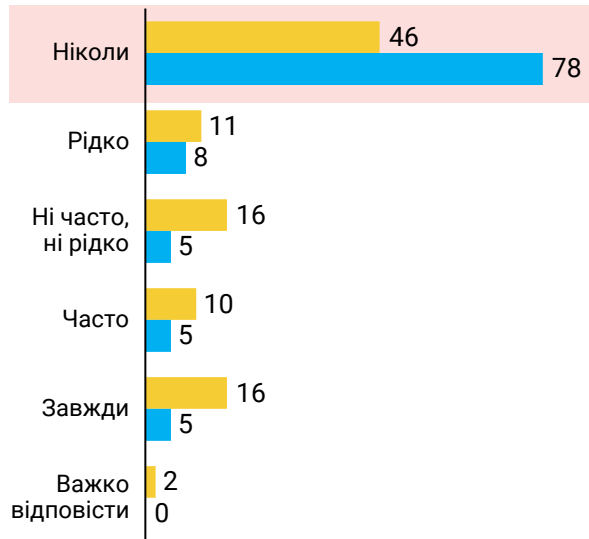

Кейс 2: Більшість респондентів **рідко стикаються з фактами корупції**, але не задоволені боротьбою з корупцією

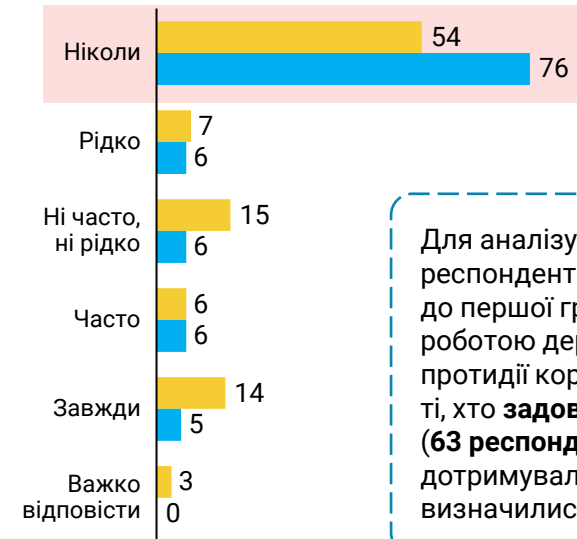
ЯК ЧАСТО ВИ СТИКАЄТЕСЯ З КОРУПЦІЄЮ ПІД ЧАС СВОЄЇ РОБОТИ? (%)

ЯК ЧАСТО ВИ СТИКАЄТЕСЯ З ХАБАРНИЦТВОМ В ДЕРЖАВНИХ ОРГАНАХ ПІД ЧАС СВОЄЇ РОБОТИ? (%)

ЯК ЧАСТО ВИ СТИКАЄТЕСЯ З ПІДКУПОМ ПРИВАТНИХ ОСІБ ПІД ЧАС СВОЄЇ РОБОТИ? (%)

■ Респонденти, що не задоволені роботою антикорупційних органів
■ Респонденти, що задоволені роботою антикорупційних органів

Для аналізу були відібрані лише відповіді респондентів, які висловили поляризовану думку: до першої групи належать ті, хто **незадоволені** роботою державних механізмів запобігання та протидії корупції (**193 респонденти**), а до другої - ті, хто **задоволені** роботою зазначених установ (**63 респонденти**). Відповіді респондентів, які дотримувалися нейтральної позиції або не визначилися, були виключені з аналізу.

- Аналіз даних свідчить про **пряму залежність між задоволеністю державними механізмами** запобігання і протидії корупції та **відсутністю фактів корупції та/або хабарництва**, з якими стикалися респонденти. Наприклад, 71% тих, хто задоволений роботою зазначених державних механізмів, ніколи або рідко стикаються з корупцією, 86% не стикаються з підкупом державних органів, а 82% не стикаються з підкупом приватних осіб.
- Серед тих, хто не задоволений роботою державної антикорупційної системи, лише 33% часто стикаються з корупцією, 26% стикалися з фактами підкупу державних органів, а 20% - з підкупом приватних зацікавлених осіб. Отже, **не спостерігається позитивної залежності між невдоволенням державними антикорупційними механізмами та фактами корупції і/або хабарництва** державних органів чи приватних осіб, з якими вони стикаються.

**Завантажуйте
повне дослідження
за посиланнями** →

**Звіт про сутність та
стан верховенства
права в ЄС та
Україні (англ.)**

**Звіт за
результатами
експертних інтерв'ю
(англ.)**

**Звіт за
результатами
опитування бізнесу
(англ.)**

**Звіт, що описує
Економічний індекс
верховенства права
(укр.)**